

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ГЛИНСЬКОЇ ХУДОЖНЬО-КЕРАМІЧНОЇ ШКОЛИ:
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО НАВЧАННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО
МИСТЕЦТВА В ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ УКРАЇНІFROM THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF HLYNSK CLAY ART
AND CERAMIC SCHOOL: ON THE ISSUE OF TEACHING ARTS
AND CRAFTS IN THE NORTH-EASTERN UKRAINE

Статтю присвячено становленню професійної художньо-керамічної школи в Глинську в контексті впровадження навчання декоративно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні кінця XIX – першої половини XX століття.

У роботі застатовано доцільність ретельного вивчення діяльності однієї з провідних гончарних шкіл початку XX століття в селищі Глинську Полтавської губернії Роменського повіту (нині Сумської області). Автором виокремлено та схарактеризовано п'ять етапів розвитку глинської керамічної школи відповідно до реорганізації її пере-профілювання навчального закладу. Перший етап створення навчальної гончарної майстерні (1900–1908) характеризується зачаткуванням професійної підготовки кустарів-гончарів. Під час другого етапу організовано інструкторську навчальну школу (1909–1918) підготовки педагогічних кадрів для керамічних шкіл України та країни на базі активної діяльності керамічної лабораторії хімічних матеріалів. На третьому етапі діяльності глинської художньо-керамічної школи (1918–1920) сталося призупинення активної діяльності школи внаслідок переведення викладачів, 60 учнів і матеріальної бази в Межигір'я, що на Київщині. Під час четвертого етапу відбулася спроба відтворення технічно-керамічної школи за допомогою влаштування підготовчих курсів при сформованій технічно-керамічній профшколі (1920–1930). На п'ятому етапі функціонування скло-порцелянового технікуму (1930–1933) відбулося припинення діяльності керамічної школи у зв'язку з пере-профілюванням і ліквідацією закладу.

Зроблено висновки: по-перше, створення на початку XX століття художньо-ремісничої школи в Глинську було одним із головних механізмів збереження й розвитку художньо-виробничих традицій селянських промислів у регіоні; по-друге, становлення професійної художньо-ремісничої освіти гончарів у Глинську сприяло розвитку навчання декора-

тивно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні.

Ключові слова: художня освіта, декоративно-прикладне мистецтво, глинська кераміка.

The article is devoted to the formation of a professional art and ceramic school in Hlynsk in the context of introduction of teaching arts and crafts in the North-Eastern Ukraine of the late XIX and first half of the XX century. The author distinguishes and describes five stages of development of Hlynsk clay ceramic school in accordance with reorganization of the education institution. The first stage of creation of the educational pottery workshop (1900–1908) is characterized by the launch of professional training of handicraftsmen-potters. At the second stage, an instructor training school (1909–1918) was organized for training of pedagogical staff for ceramic schools in Ukraine on the basis of activity of the ceramic laboratory of chemical materials. At the third stage of activity of Hlynsk clay art and ceramic school (1918–1920), the activity of the school was stopped due to the transfer of teachers, 60 students and material base in Mezhyhiria, Kyiv region. At the fourth stage an attempt was made to reproduce the technical and ceramic school with the help of introduction of preparatory courses at the formed technical and ceramic vocational school (1920–1930). At the fifth stage of functioning of the glass-porcelain college (1930–1933), the ceramic school was discontinued due to the conversion and liquidation of the institution.

Conclusions: firstly, creation at the beginning of the XX century of the arts and crafts school in Glynsk was one of the main mechanisms for preservation and development of artistic-production traditions of peasant crafts in the region; and secondly, formation of professional arts and crafts education of potters in Hlynsk contributed to the development of teaching arts and crafts in the North-Eastern Ukraine.

Key words: artistic education, arts and crafts, clay ceramics.

УДК 37.09:74(477-18)«185/191»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-1>

Гулей О.В.,
заслужений майстер народної творчості України,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

З метою економічного зростання та соціально-культурного розвитку наприкінці XIX – на початку XX століття провадилася плідна праця з розбудови художньо-ремісничої освіти. Для підвищення професійного рівня майстрів-гончарів в Україні були створені численні навчальні майстерні, гончарські відділи, курси при художньо-промислових школах і навіть інструкторська школа кераміки в Глинську.

Історичний розвиток, досягнення та результати діяльності багатьох із них донині залишаються малодослідженими, оскільки досвід минулого ще не став предметом сучасного історико-педагогічного дослідження в галузі художньої освіти. Саме тому видається важливим ретельне вивчення діяльності однієї з гончарних шкіл Північно-Східної України, а саме в селищі Глинськ Полтавської губернії Роменського повіту (нині Сумської області).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні керамологи – Ю. Лащук, О. Пошивайло, Р. Шмагало – у розвідках торкалися лише окремих аспектів функціонування керамічних шкіл. Більш детально функціонування глиньської керамічної школи, історію її розвитку розглянуто в працях Л. Борисенко, С. Кікто, Є. Кочерженко, С. Лупій, Л. Овчаренко, В. Пархоменко, Л. Федевич. Діяльність земств щодо становлення професійної освіти гончарів у Лівобережній Україні вивчав О. Белько. Художньо-образну стилістику керамічних виробів Глинська описала Н. Ревенюк.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У площині історико-педагогічної науки сучасними науковцями не розглянуто становлення професійної художньо-ремісничої освіти гончарів у Глинську в контексті становлення й розвитку навчання декоративно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні.

Мета статті – виявити етапи розвитку глиньської художньо-керамічної школи в контексті впровадження навчання декоративно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити віхи розвитку художньо-професійної кераміки, виокремити та схарактеризувати етапи функціонування художньо-ремісничої школи в Глинську.

Виклад основного матеріалу. Результати наукового пошуку засвідчили, що ініціатива відкриття гончарної навчальної майстерні в містечку Глинську належала Роменському повітовому земству. Її проект було розроблено ще в 1894–1895 роках. У 1899 році Полтавська губернська управа запропонувала Роменським повітовим земським зборам асигнувати на одноразові витрати з облаштування та обладнання зразкової гончарної майстерні в містечку Глинську 2500 крб. та на її щорічне утримання 500 крб., зважаючи на те що при цьому передбачалася ще й часткова участь губернського земства та Міністерства землеробства [5]. Як указала Л. Овчаренко, у земських документах зазначалося, що метою створення гончарної майстерні є «покращення техніки гончарної справи виключно в межах виготовлення гончарного посуду ...» шляхом поширення техніки покращеної поливи, оскільки гончарні вироби в Глинську «ні витонченістю, ні різноманіттям не вирізнялися» [4]. Отже, наприкінці XIX століття пріоритетним завданням майбутньої гончарної навчальної майстерні в Глинську мало стати впровадження в кустарне виробництво передових технологій того часу, зокрема застосування якісної поливи, що покриває вироби.

Глинську професійну школу художньої кераміки, що мала назву «Глинська навчальна гончарна майстерня» (1900–1918), засновано 9 квітня 1900 року на засадах засвоєння традиційних способів гончарства. Метою школи була підготовка майстрів, які вміють виготовляти гончарні

вироби від простих до художніх, а також задля поширення серед кустарів регіону художніх і технічних знань у галузі керамічної промисловості. При цьому, наголошує Н. Ревенюк, навчальна гончарна майстерня не була комерційним закладом. Її основним завданням було ознайомлення кустарів із покращеною технологією гончарного виробництва, реалізація його виявилася найбільш важким і довготривалим процесом [7]. Спочатку майстернею виконувалися різні замовлення – від посудин для земських лікарень (плювальниці, судна) до керамічних великодніх яєць для імператорського двору. Крім того, виготовлялися на продаж миски, тарілки, сервізи, посуд для зберігання продуктів, банки для варення та інші вироби [1]. Принагідно зауважимо, що засвоєння теоретичних знань та опанування практичних навичок було найважливішим у навчальному процесі, оскільки мало на меті розвиток художнього смаку учнів і вдосконалення технологічних навичок. Вивчення традицій здійснювалося в постійному зв'язку учнів з природою. Отже, маємо підстави стверджувати, що 9 квітня 1900 року, коли Роменське повітове земство організувало в с. Глинську показову гончарну майстерню, у регіоні започатковано професійне навчання кустарів-гончарів, що класифіковано нами як перший етап розвитку глиньської художньої кераміки.

У 1909 році Глинську навчальну гончарну майстерню реорганізовано в «Глинську школу інструкторів гончарного виробництва» (1909–1918), що стало початком вирішення кадрової проблеми в промислі не лише губернії, а й, власне, усієї держави. Для гончарів-практикантів школа стала центром удосконалення гончарної майстерності. Покращення технічного оснащення, вдосконалення системи організації навчання позитивно впливали на професійну підготовку фахівців-інструкторів і майстрів-гончарів, які розповсюджували сучасні знання, адже інструктори гончарно-майолікового виробництва направлялися на різні керамічні підприємства імперії [2]. Отже, це була трирічна школа інструкторів гончарного виробництва, єдина в регіоні, акцентує увагу Є. Кочерженко, обладнана керамічною лабораторією хімічних матеріалів. До викладання фахових дисциплін були залучені німецькі фахівці – Гофман, Ульріх, Біфельд, Реріх. Варто відзначити, що вироби школи інструкторів експонувалися на виставках різних рівнів: повітових, губернських, всеросійських. Зокрема, у 1910–1911 роках на виставці в Петербурзі школа була нагороджена грамотою та срібною медаллю. Тобто можемо констатувати, що в Глинській школі інструкторів з гончарного виробництва (1909–1918) започатковано підготовку педагогічних кадрів для гончарних шкіл (осередків кераміки) в Україні на основі професійної діяльності керамічної лабораторії хімічних мате-

ріалів і провадилася активна виставкова робота місцевого, регіонального та всеросійського рівня. Отже, функціонування Глинської школи інструкторів з гончарного виробництва (1909–1918) зараховано нами до другого періоду розвитку глинської художньої кераміки.

Від 1918 року Глинську школу інструкторів гончарного виробництва було перейменовано в «Глинську художньо-керамічну школу» (1918–1920) при Наркомі освіти України. На цьому етапі відбулося знищення матеріальної бази (передача лабораторії, хімматеріалів, музею та книгозбірні), переведення учнів (60) і викладачів (за бажанням) у Межигір'я, що на Київщині [8]. Як стверджує О. Пошивайло, під впливом розвитку капіталістичного ринку з'явилися деякі нововведення в технології обробки глин, приготуванні поливи, що полегшувало працю гончарів-кустарів. Проте з урізноманітненням техніки оздоблення виробів у народне мистецтво почали активно впроваджуватися мотиви модерну й майстри були змушені підкорятися не характерним для народної творчості запитам, які диктував ринок [6]. Отже, третій етап розвитку глинської художньої кераміки характеризується нехтуванням традицій і припинення активної діяльності школи (внаслідок переведення викладачів, учнів і матеріальної бази до іншого навчального закладу).

У 1920 році Глинська художньо-керамічна школа була в черговий раз перейменована в «Глинську технічно-керамічну профшколу» (1920–1930). Як зазначає Л. Федевич, після переїзду директора школи Л. Крамаренка з деякими викладачами та майже всіма студентами до Межигір'я, що під Києвом, вдруге відбулося знищення матеріальної бази школи [8]. Однак більшість працівників школи залишилися в Глинську. Саме їхніми зусиллями організовано гончарний і кахельний відділи (випускники отримували звання техника-технолога); влаштовано підготовчі курси при школі, склад-музей, бібліотеку; продовжувалася виставкова діяльність, зокрема, міжнародного рівня. Так, на виставці декоративно-прикладного мистецтва в Парижі в 1925 році Глинська технічно-керамічна профшкола отримала золоту медаль [8]. Принагідно зауважимо, що два вироби, котрі отримали золоту медаль на виставці в Парижі, знаходяться в музеї «Ермітаж» (Санкт-Петербург). Інші зразки мистецтва глинських гончарів і тепер зберігаються у фондах музеїв України та приватних колекціях. Тільки в Національному музеї-заповіднику українського гончарства, що в Опішному, зберігаються 169 виробів глинських гончарів: Івана Драча, Іларіона Гоголя, Петра Короля, Трохима Мазохи й інших.

Отже, функціонування Глинської технічно-керамічної школи професійної підготовки майстрів-гончарів (1920–1930) зараховано нами до четвертого етапу розвитку глинської художньої кераміки: коли

здійснена спроба відтворення технічно-керамічної школи за допомогою влаштування підготовчих курсів та активізації виставкової діяльності.

Від 1930 року Глинську технічно-керамічну профшколу знову реорганізовано, на цей раз у «Глинський скло-порцеляновий технікум» (1930–1933), незабаром, у 1933 році, технікум ліквідовано [2]. Репресії 1930-х років, процес згортання українізації охопили й заклади художньої освіти: під виглядом реорганізації скасовано викладання мистецьких дисциплін у Миргородському керамічному технікумі, ліквідовано Глинський і Межигірський технікуми як самостійні навчальні заклади [8]. Коротке функціонування Глинського скло-порцелянового технікуму (1930–1933) означено нами як п'ятий період розвитку Глинської художньої кераміки: припинення діяльності керамічної школи у зв'язку з перепрофілюванням і ліквідацією.

Вивчення історичних відомостей про розвиток художньої кераміки в Глинську уможливило виокремити та схарактеризувати етапи розвитку художньої кераміки в Глинську.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що розвиток глинської художньої кераміки в першій третині ХХ століття на основі функціонування (реорганізації, перепрофілювання) закладу професійного навчання майстрів-гончарів у селищі Глинську охоплював такі етапи:

- перший етап – започаткування професійної підготовки кустарів-гончарів (1900–1908) – відзначений створенням навчальної гончарної майстерні;

- другий етап – підготовки педагогічних кадрів для керамічних шкіл України та держави (1909–1918) характеризується організацією інструкторської навчальної школи на базі активної діяльності керамічної лабораторії хімічних матеріалів, удосконалення технології виробництва;

- третій етап – припинення активної діяльності школи (1918–1920) унаслідок переведення деяких викладачів, майже всіх учнів і матеріальної бази в інший навчальний заклад;

- четвертий етап – спроби відтворення технічно-керамічної школи (1920–1930) за допомогою відкриття підготовчих курсів, активізації виставкової діяльності, влаштування складу-музею й бібліотеки при заново сформованій технічно-керамічній профшколі;

- п'ятий етап – функціонування скло-порцелянового технікуму (1930–1933) – відзначений припиненням діяльності керамічної школи у зв'язку з перепрофілюванням і ліквідацією закладу.

Отже, створення на початку ХХ століття художньо-ремісничої школи в Глинську було одним із головних механізмів збереження й розвитку художньо-виробничих традицій селянських промислів у регіоні. Крім того, становлення професійної художньо-ремісничої освіти гончарів у Глинську

сприяло розвитку навчання декоративно-прикладного мистецтва в Північно-Східній Україні.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо в ретельному вивченні науково-методичних засад викладання мистецьких дисциплін у художньо-ремісничих школах України другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белько О. Напрями діяльності полтавського губернського земства щодо підтримки гончарного промислу. *Історична пам'ять*. 2009. № 2. С. 71–80.
2. Кочерженко Є.І. Глинська керамічна школа. *Північне Лівобережжя та його культура ХVІІІ – початок ХХ століття* : тези доп. і повідомлень наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження історика мистецтва Федора Людвиговича Ернста (1891–1949) (м. Суми, 9 листопада 1991 р.). Суми, 1991. С. 78–80.
3. Лащук Ю. Керамічний осередок у Глинську Сумської області. *Українське гончарство*. 1999. Вип. 4. С. 328–330.
4. Овчаренко Л. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Український керамологічний журнал*. 2004. № 1 (11). С. 119–132.
5. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1898 год. Полтава : Типо-литограф. Торгового Дома «Л.Т. Фришберг», 1899. 78 с.
6. Пошивайло О.М. Гончарні цехи Лівобережної України ХVІІ – на початку ХІХ століття. *Народна творчість та етнографія*. 1986. № 6. С. 33–39.
7. Ревенок Н.М. Експертиза творів декоративно-прикладного мистецтва з кераміки, порцеляни, скла : навчальний посібник. Київ : НАККІМ, 2014. 124 с.
8. Федевич Л.К. Роль художнього музею у вивченні, збереженні та розвитку традиційного народного мистецтва. *Історія Глинської художньо-керамічної школи. Художній музей* : зб. статей і матеріалів. Суми, 2005. С. 37–50.